

Türkiye’de İç Göçlerin Yarattığı Toplumsal Sorunlar¹

Prof. Dr. Melih ERSOY
ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, melihe@metu.edu.tr

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında politik bağımsızlıklarını kazanan, ancak ekonomik ilişkilerini dünya kapitalist sisteminden koparamayan çevre ülkelerde karşılaşılan en önemli toplumsal sorunlardan birisini de kırsal alanlardan kentlere yapılan göç oluşturmaktadır.

Bu bildiriye kente göç olgusunun nedenlerinden çok, bu olgunun kentsel alanlarda yarattığı sonuçlar üzerinde durulmaktadır. Birinci bölümünde, göç olgusunun Modernleşme ve Bağımlılık Okulları ile Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi yaklaşımları açısından nasıl değerlendirildiğine değinmektedir. İkinci bölümde Ankara’ya göç eden İskiliplilerin, üçüncü bölümde ise zorunlu göç ile doğu ve güneydoğu kentlerine yerleşen nüfusun kentsel yaşamla nasıl eklemlendiğine ilişkin bulgular özetlenmektedir. Son bölümde ise bu bulguların genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Çalışmada savunulana görüşe göre kente yerleşen göçmenleri kendi içinde farklılıkları olmayan türdeş bir kitle olarak gören makro kuramsal yaklaşımlar gerçek yaşamın zengin renklerini doğru tahlil edemeyen tek biçim varsayımlar ileri sürerken önemli yanlışlar yapmaktadırlar. İki -ya da daha çok- birbirinden farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip kesim arasındaki sürekli ilişki ve karşılıklı etkileşim, her bir kesimin kendi toplumsal, ekonomik ve kültürel öğelerini diğerine benimsetmeye çalıştığı bir tür mücadeleyi de içermektedir. İç göçlerin kentsel alanlarda yaratacağı salt tehditler/sorunlardan değil fırsatlardan da söz edilmelidir. Bunun için de eklemlenecek kesimlerin özgül niteliklerini bilmeden bir öngöründe bulunmak doğru değildir. Nitekim İskilip ve zorunlu göç örnekleri kentsel alanlarda birbirleriyle eklemlenecek kesimlerin özgül niteliklerine bağlı olarak ortaya çıkan sentezler için standart bir genelleme yapmanın yanlışlıklarını gösteren örnekler olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: İç göçler, kentsel bütünleşme, üretim tarzlarının eklenmesi, zorunlu göç.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası politik bağımsızlıklarını kazanan, ancak ekonomik ilişkilerini dünya kapitalist sisteminden koparamayan çevre toplumsal oluşumlarda karşılaşılan en önemli toplumsal sorunlardan birisini de kırsal alanlardan kentlere yapılan göç oluşturmaktadır. Günümüzün gelişmiş Batı ülkeleri azalan nüfuslarının yol açtığı sorunlara çözüm ararken, çevre ülkelerde iç göçler, 1950-60 lı yılların hızıyla değilse bile, toplumsal yaşamdaki önem ve ağırlıklarını hala korumaktadır.

Ülkemiz için de durum farklı değildir. 1980 nüfus sayımına göre nüfusumuzun yaklaşık yarısı kentlerde yaşamakta iken, bugün bu oran % 65'lere ulaşmıştır. 1970 ila 1990 yılları arasındaki 20 yıllık dönemde toplam ülke nüfusu yaklaşık % 60 artarken, nüfusu 10.000'in üzerindeki yerleşmelerde bu artış ülke ortalamasının 2.65 katı olmuştur. 1990 ila 2000 yılları arasındaki 10 yıllık sürede ülke toplam nüfusu %12 artarken kentlerde bu oran %30 olarak gerçekleşmiştir. Özetle, her ne kadar geçmiş yıllardaki gibi hızlı nüfus artışları önümüzdeki yıllarda artık yaşanmayacak ise de toplam nüfusumuz içinde kentli nüfusun payı artmaya devam edecektir. Kentsel nüfus artışı içinde kırsal alanlardan gelen göçün payı göreceli olarak düşecek ise de, köyden kente ve küçük kentlerden büyük kentlere göçün yol açacağı toplumsal sorunlar daha belirli bir süre önemini korumayı sürdürecektir.

Bu bildiriye kente göç olgusunun nedenlerinden çok, bu olgunun kentsel alanlarda yarattığı sonuçlar üzerinde durulacaktır. Sunuşumun birinci bölümünde, göç olgusunun göçmenler üzerinde ve kentsel alanlarda yol açtığı değişimin farklı paradigmalardan nasıl değerlendirildiğine değinilecektir. İkinci bölümde bir alan çalışması olarak Ankara’ya göç eden İskiliplilerin, üçüncü bölümde ise yine bir başka alan çalışmasının verileri ışığında, zorunlu göç ile doğu ve güneydoğu kentlerine yerleşen nüfusun kentsel

¹ TMMOB Toprak Reformu Kongresi, 2005, Ankara, ss.303-311.

yaşamla nasıl eklemlendiğine ilişkin bulguları özetleyeceğim. Son bölümde ise bu bulguların genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. BÖLÜM

Sunuşun birinci bölümde, farklı paradigmlar bağlamında göç olgusuna makro düzeyde açıklamalar getiren kuramsal bakış açılarına değinmek istiyorum.² Göç konusunda binlerce ampirik araştırma yapılmış olmasına karşın, göç olgusunu makro ölçekte ve yapısal düzeyde geliştirilmiş bir kuramsal perspektif içinde ele alan çalışma sayısı sınırlıdır.

Modernleşme Okulu, 80'li yıllara dek, etkisi azaltarak da olsa, göç üzerine yapılan araştırmaların ideolojik arka planını oluşturan en etkili paradigma olmuştur. Modernleşme Okulu, yapısal işlevselci bir yaklaşımla, merkez ülkeler gibi çevre ülkelerde de piyasa mekanizmasına müdahale edilmemesi durumunda sistem içi dengelerin sağlanacağı varsayımından hareket eder. Bu bağlamda, göç olgusu da bir ülkedeki emek gücünün farklı mekansal birimler arasında dengesiz dağılımının giderilmesine katkı yapan bir mekanizma olarak görülür. Büyüme hızının görece düşük olduğu yörelerden daha gelişmiş olanlara yönelen göç, bir yandan, emek gücü gereksinimi az olan kırsal alanlardaki –ya da küçük kentlerdeki- istihdam baskısını azaltarak verimliliği artırırken, diğer yandan da kentsel alanlarda gereksinim duyulan işgücünü sağlayarak iktisadi kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Zaman içinde, kalkınan kentsel alanlarda yaratılan yeni talep, az gelişmiş kırsal yörede üretimde ve buna bağlı olarak da işgücünde artışa yol açarak yeni dengelerin oluşacak ve göç hareketi yavaşlayacaktır. Böylece, başlangıçta var olan bölgeler arası dengesizlik uzun dönemde giderilmiş olacaktır. Bu denge kuramında piyasa mekanizmasının işleyişine dışarıdan bir müdahale yapılmaması durumunda, göç, dengesizlikleri gideren olumlu bir nüfus hareketi olarak görülmektedir.

Modernleşme Okulunun, göçlerin bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki olumlu işlevi 1960'lı yıllardan başlayarak yavaş, ancak etkili bir biçimde eleştirilmeye başlandı. Ortodoks iktisat kuramının “denge” nosyonunun gerçek yaşamdaki işleyişi açıklamakta yetersiz kaldığı, emek sermaye hareketinin ülkeler ve bölgeler arasındaki dengesizliği azaltmak bir yana, daha da artırdığı ileri sürülmeye başlandı. Göç mekanizmasının da benzer biçimde, göçün kaynaklandığı kırsal bölgelerden kentlere bir emek ve sermaye aktarımı sağlayarak var olan dengesizliğin daha da artmasına yol açtığı savunulmaya başlandı. Sonradan Bağımlılık Okulu adını alacak olan karşı paradigma, göçün kaynağını gelişmiş metropollerin kırsal alanla olan ve sürekli kendi lehine işleyen piyasa mekanizmalarına bağlamıştır. Yerleşim birimleri arasındaki eşitsiz değişim ilişkilerinin oluşturduğu sömürü zincirinin sermaye birikimi için zorunlu bir ön koşul olduğu belirtilmektedir. Bir üretim tarzı olarak kapitalizmin bölgeler arasında dengesizliği yaratan bir işleyişi olduğu, dolayısıyla devlet politikalarıyla müdahale edilmemesi durumunda bölgeler arası dengesizliğin zaman içinde dayanılmaz boyutlara ulaşacağını ileri sürülmektedir.

Birbirinin hemen tümüyle karşıtı olan bu iki görüşle ilgili olarak yapılan eleştirilere burada girmek istemiyorum. Ancak, bu iki okula yöneltilen eleştirileri büyük ölçüde gidermeye çalışan bir başka yaklaşımdan kısaca söz etmek gerekiyor. Üretim tarzlarının eklemlenmesi perspektifi, çevre ülkelerin var olan yapılarını iç ve dış dinamiklerin birbirini karşılıklı etkilemesi ve birbirleriyle mücadelesi ile oluşan/biçimlenen bir süreç olarak ele almaktadır. Bu çerçevede vurgulanan ilişki, farklı üretim tarzlarının birbirleriyle eklemlenme biçimleri ve bunun yol açacağı sonuçlardır. Böylece, göç olgusunu bireysel davranış modelleri bağlamında ele alan yaklaşımlar eleştirilerek, kapitalist üretim tarzının kırsal yörelerde varolan üretim tarzları ile eklemlenme biçiminin üreticiler üzerindeki sonuçları çerçevesinde araştırılmaktadır. Kapitalizmin egemen üretim tarzı olduğu günümüz çevre toplumlarında, kırsal alanların üretim araçlarından yoksun kesimi, kırdaki iş olanaklarının sınırlı olması nedeniyle, emek gücünü daha rahat satabileceği kentlere göç etmek zorunda kalmaktadır. Diğer bir deyişle, kırdan kente göç kendine yeterli üretim birimlerini parçalayarak/dağıtarak kapitalist üretim tarzının ulusal ölçekte yaygınlaşmasına önemli ölçüde katkıda bulunan bir olgu olarak görülmektedir. Günümüz çevre toplumlarında yapılan göç

² Bu bölümdeki kuramsal değerlendirmeler için bkz. Ersoy, M. (1985), *Göç ve Kentsel Bütünleşme*, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları n.2, Ankara.

çalışmalarında “üretim tarzı” kavramının dar anlamı ile değil, en geniş ve esnek biçimiyle, salt iktisadi boyutla sınırlı olarak kullanılmaması durumunda yararlı olacağı da burada belirtilmelidir.

2. BÖLÜM

Sunuşumun ikinci ve üçüncü bölümlerinde, son yıllarda yürütücüleri arasında bulunduğum iki birbirinden oldukça farklı koşul ve ortamlarda gerçekleştirilen göç sürecine ilişkin bulgulardan yararlanacağım. Birbirinden boyut, ortam, neden ve koşulları bakımından büyük farklılık gösteren bu iki göç hareketinin öznelere olan göçmenlerin kentsel yaşamla nasıl eklemlendikleri ve bu süreçte karşılaştıkları sorunlar, yukarıda değindiğim farklı paradigmların temel varsayımları çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır. Her iki çalışmanın da oldukça kapsamlı araştırmalar olduklarını, dolayısıyla bu sunuş kapsamında son derece özet bir değerlendirme yapılacağı da bu arada belirtilmek gerekiyor.

Ancak, her iki araştırmanın bulgularını tartışmadan önce, yukarıda genel çerçevesini çizdiğimiz paradigmların göçmenlerin kentsel yaşamla nasıl baş ettikleri konusundaki görüşlerine kısaca değinmek istiyorum.

Modernleşme Okulu bu bağlamda “bütünleşme” kavramı üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda bütünleşme, “modernleşme” olarak adlandırılan bir evrim sürecinin alt evrelerinde bulunan göçmen nüfusun, kentte bir dönüşüm geçirerek modernleşme sürecinin üst evrelerine ulaşmış kentsoylu kesime benzemesidir. Bütünleşmenin asimilasyon (aynılaşma, birleşme) biçiminde gerçekleşmesinin Bağımlılık Okulu kuramcılarının rahatsız edecek bir durum olmadığı da burada belirtilmelidir.

Bağımlılık Okulu ise yukarıdaki varsayımı tümüyle yadsır. Çevre toplumsal formasyonlarda göçmen nüfusla ilgili olarak Modernleşme Okulunun bütünleşme yönündeki beklentisinin gerçekleşmeyeceği ileri sürülmektedir. Bağımlılık Okuluna göre, çevre ülkelerin kentlerinde toplumsal kesimler arasında gözlemlenen farklılığın kaynağı, çevre ile merkez ülkeler arasındaki bağımlılık ve sömürü ilişkilerinde aranmalıdır. Bu ilişkiler varolduğu sürece toplumun farklı tabakaları arasındaki uçurumlar artacak ve “marjinalleşme” kalıcı bir olgu olarak daha da geniş toplum kesimlerine yayılacaktır. Diğer bir deyişle, evrim bütünleşme değil, marjinalleşme yönünde olacaktır.

Eklemlenme yaklaşımının bakışı her iki Okuldan da farklıdır. Eklemlenme perspektifi, bu türden toptancı varsayımlar yerine, göçmenlerin kentlilerle birlikte oluşturacakları yeni bileşimin yapısının araştırılması gereğine değinir. Bu karşılıklı etkileşimin çoğu durumda sorunsuz olmayacağı açıktır; çünkü her iki kesim de diğerini dönüştürmeye çalışacaktır. Yeni bileşimde, daha güçlü ve yerleşik olan kent kültürü, ideolojisi ve ekonomisinin başat unsurlar olmasına karşılık, göçmenlerin kırdan taşıdıkları, beraberlerinde getirdikleri kültürel, ideolojik ve ekonomik öğeler de varlığını sürdürmeye çalışacak ve böylelikle birbirini karşılıklı etkileyen yepyeni bir eklemlenmiş kentsel yapı ortaya çıkacaktır. Yeni kentsel yapı, her iki tarafın özgünlüklerini farklı ağırlıklarda da olsa içeren yepyeni bir sentez olarak algılanmalıdır. Kanımızca da göç olgusu ve göçmenlerin kentte sürdürdükleri yaşam tarzının böyle bir perspektiften incelenmesi daha kapsamlı bir kuramsal şemanın geliştirilmesine ciddi katkıda bulunacaktır.

Farklı paradigmların göçmen nüfusun kentle eklemlenmesi konusundaki görüşlerine böylece değindikten sonra artık elimizdeki görgül araştırma bulgularına geçerek genel bir değerlendirme yapabiliriz.

Öncelikle ele alacağım araştırma son elli yıllık süre içinde İskilip ilçe merkezi ve köylerinden Ankara’ya göç eden göçmenleri kapsamaktadır. İskilip’ten göç edenler üzerine farklı yıllarda (Kapil ve Genççağa 1970, Ersoy, 1980, ODTÜ, 2002) Birbirini izleyen 3 çalışmadan sonuncusunun verileri farklı toplumsal kesimlerden olmalarına özel bir özen gösterdiğimiz Ankara’ya göç etmiş 307 İskilip göçmeni hanenin kentle eklemlenmelerine yönelik bulguların aktarılmasında kullanılacaktır.

İskilip’ten göç eden 307 deneğin % 44 ü 1980 öncesinde, % 56 si ise 1980 yılı ve sonrasında Ankara’ya göç etmişlerdir. İlk grup ortalama 36 yıldır kentte yaşarken, ikinci grup için bu süre 13 yıldır. Deneklerin % 73 ü ilçe merkezinden kalanı ise İskilip’e bağlı köylerden Ankara’ya göç etmişlerdir.

Araştırmanın ilk verileri, klasik görüşlerin tersine, İskilip'ten Ankara'ya göç edenlerin "toplumun süprütüsü" ya da "eğitimsiz işgücü havuzu" olmadığını görülmektedir. Nitekim göç üzerine yapılan alan çalışmalarının çoğunda, göç ile eğitim arasında doğrusal bir ilişki olduğu, bir başka deyişle, göç etme eğiliminin eğitim düzeyi ile doğru orantılı olarak arttığı belirtilmektedir. Bu varsayıma koşut olarak, araştırmamızda da, görüştüğümüz kişilerin çok büyük bölümünün eğitim düzeylerinin, ülke ve Ankara kent ortalamasının üzerinde olduğu anlaşılmıştır. İskilipli göçmenlerin % 55'i, ortaokul ve üstünde eğitim görmüşlerdir.

Göç eden kesimin nitelikleri araştırılırken sorgulanan diğer bir konu, göçmenlerin gelir düzeylerinin göç ettikleri yörede yaşayanlarla karşılaştırılmasıdır. Genellikle, göçmenlerin büyük kesiminin daha varlıklı ailelerden geldiği kabul edilir. Araştırmamızda da, göçmenlerin büyük kesiminin (%70) gelir düzeylerinin, memleketleri olan kasaba ya da köydeki nüfusun gelir düzeyi ile karşılaştırıldığında, "ortalama" ve "ortalamanın üzerinde" olduğu belirlenmiştir. İskilip örneğindeki bulgular, göç eğiliminin, eğitim düzeyi daha yüksek olan orta gelir gruplarında yer alan insanlar arasında daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Göçmenlerin kentte halen yaptıkları işe bakıldığında, alan çalışmasına katılan hane halkı fertlerinin, uzmanlık isteyen DİE'nin "ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri" ile "müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri" gruplarında % 24'lük bir paya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu oran İskilip ve Ankara kent ortalamalarından yüksektir.

Yukarıdaki veriler, kentte kalış süresinin artmasına ve göçmenlerin ilçe merkezinden gelmesine bağlı olarak olumlu yönde değişmektedir. Ancak, ekonomik ve eğitimle ilgili göstergeler açısından kent ortalamasını yakalayan ve yer yer aşan İskilipli göçmenlerin, gerek kentte görüştüğü kişiler, gerekse göç ettikleri yerle olan ilişkileri açısından, sosyal ve kültürel bağlarını çok daha uzun süre ile korudukları görülmektedir.

Özetle, bu bölümde ulaştığımız sonuçlar, Ankara'ya yerleşen İskilipli göçmen nüfusun bir dizi değişken bakımından, göç ettikleri yörenin tipik değil seçkin bir kesimini oluşturmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, Bağımlılık Okulu görüşlerini destekler biçimde, göç olgusu yerleşim birimleri arasında denge sağlamak bir yana göç ettikleri yerleşmenin daha da geri kalmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Diğer yandan, deneklere ilişkin eğitim düzeyi, meslek statüsü, aile yapısı ve gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik niteliklere ilişkin tüm veriler, İskilip'ten gelen göçmenlerin Ankara kent nüfusundan nitelik olarak farklı ve kentle bütünleşmemiş "marjinal" bir topluluk oluşturmak yerine, yer yer kent ortalamalarının üzerindeki nitelikleri ile kentin kaynaşmış bir bölümünü oluşturduğunu açıkça göstermektedir. Bu anlamda, modernleşme okulunun iyimser yaklaşımı desteklenirken, kültürel bağların gücünü sürdürmesi ise eklemleme yaklaşımının öngörülleri ile uyum içindedir.

Ancak, İskilip örneğinden yola çıkarak, tüm göçlerin kentsel bütünleşme yönünde bir eklemlemeye yol açacağını ileri sürmek son derece yanıltıcı olabilir. Nitekim aşağıda sunacağım zorunlu göç örneğinde ulaştığımız sonuçlar çok farklı bir tablo sergilemektedir.

3. BÖLÜM

Sunuşumda değineceğim ikinci çalışma 2003 yılında yürütülmüştür. ODTÜ den bir çalışma grubu olarak GAP İdaresi için yaptığımız Köye Dönüş Ve Rehabilitasyon Projesi³ kapsamında, doğu ve güney doğu bölgesindeki 11 ilde boşaltılan 820 köy ve 2.345 mezrayı kapsayan kırsal alandan güvenlik nedenleriyle zorunlu göçle ayrılarak kentsel alanlara yerleşen 54.000 hanede yaşayan 378.335 köy sakininden 1097 hane reisi ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerde bilgi edinilen toplam nüfusun yaklaşık 9,000-10,000 olduğu söylenebilir. Bu ise köyleri terk etmek zorunda kalan kesimin, değişik varsayımlara göre, yaklaşık % 1- 2 sine karşılık gelmektedir.

³ Bu proje bulgularının özetlendiği bir çalışma için bkz. Ersoy, M. (2003).

Öncelikle, çok büyük bölümü 1990-1995 yılları arasında zorunlu göç ile değişik kentlere yerleşen bu göçmen nüfusun niteliklerine ve göç ettikleri yerleşmelerdeki yaşam standartlarına değinmek istiyorum.

Görüşmelere katılanların yarısından fazlası 40 yaşın üzerindedir ve yaklaşık % 40 ı okuma yazma bilmemekte, kalanların çok büyük bölümü ise ilkokul mezunudur. Zorunlu göç edilen köylerin göç öncesi ortalama nüfusu 834 kişi olarak hesaplanmıştır. Ortalama hane büyüklüğü 12 kişidir.

Toplanan bilgilere göre, göç edilen köylerin % 21'inde ilkokul, %84'ünde sağlık ocağı yoktur. Köylerin yarısında ya hiç öğretmen olmadığı ya da bir öğretmen olduğu anlaşılmaktadır. Hiç sağlık personeli olmayan yerleşme oranı ise %88'dir. Köylerin %13' ünde sağlık ocağı olmasına karşın hiç bir sağlık personelinin istihdam edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Terk edilen yerleşmelerin göç öncesinde %84'ünde elektrik olduğu, hiç içme suyu olmayan köy sayısının sadece 13 köy (% 4.4) ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamındaki köy ve mezraların yaklaşık yarısında sulama suyu bulunmazken, hiç yolu olmayan ya da sadece patika yolla ulaşılan yerleşme sayısı 15 dir (% 5). Yolların 2/3 ü stabilize yolla merkeze bağlanırken, sadece 7 köy (% 2.4) asfalt yola sahiptir

Özetle, odak grup çalışması kapsamında yer alan terk edilmiş köylerde sosyal donatı olanakları son derece yetersiz iken, teknik alt yapı olanaklarının görece daha gelişmiş olduğu söylenebilir.

Göçmenlerin % 16'sı göç öncesinde yaşadıkları köylerde hiç bir gelir kaynağına sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların % 57'si birinci gelir kaynağı olarak ekiciliği, % 24'ü ise hayvancılığı göstermiştir. Göç öncesinde ekicilikle geçinen katılımcıların yarısı 40 dönümden az, ¼ ü ise 100 dönümün altında büyüklükte tarla sahibi olduklarını, belirtmişlerdir. Üreticilerin hemen tamamının (%90) birincil ürün olarak tahıl ektiği görülmektedir. Hane başına düşen ortalama büyükbaş hayvan sayısı 13 dür.

Köyde oturlan konutların büyük bölümünün (% 27) üç odalı olduğu anlaşılmaktadır. Konutların sadece % 1.7 sinde ev içinde çeşme, % 9.2'sinde tuvalet, % 4.6'sında ise telefon vardır. Özetle, hane büyüklükleri göz önüne alındığında terk edilen konutların gerek oda sayısı ve gerekse konfor bakımından son derece yetersiz koşullara sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Yaklaşık 10 yıldır kentlerde yaşamak zorunda kalan deneklerin kent yaşamı ile nasıl eklemlendiğine ilişkin bulgularımız, ilk bölümde İskilipli göçmenler için ulaştığımız sonuçlardan oldukça büyük farklılık göstermektedir.

Her ne kadar odak grup çalışmalarına katılan yurttaşların kentteki ortalama hane büyüklükleri kentleşme yazınında yer alan genel eğilimle örtüşen biçimde küçülerek, 12 den 9 a inmişse de özellikle iktisadi yaşamla ilgili bulgular bakımında olumlu bir gelişme sağlanabilmiş değildir.

Katılımcılara şu anda hanelerinde çalışabilir durumda olan kişi sayısı ile fiilen çalışanların sayısı sorulmuştur. Verilen yanıtlara göre, göç öncesinde hanede çalışabilecek durumda hiç kimsenin olmadığı 26 hane varken, kentte bu sayı 141 e çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, deneklerin % 17 si hanelerinde gelir getiren kimse olmadığını, dolayısıyla da hane gelirinden söz edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Hanelerin % 72 si düzenli bir iş ve gelire sahip değillerdir. Ücretli düzenli bir işte çalışanların oranı % 7 gibi son derece düşük bir orandadır.

Katılımcılara kente göçtüklerinde yaptıkları ilk işin ne olduğu sorulmuştur. Alınan yanıtlara göre, gerek çalışmamış olanların, gerekse mevsimlik ve düzensiz işlerde çalıştıklarını belirtenlerin sayısı (% 82) oldukça yüksektir. Nitekim görüşmeye katılanların % 83'ü kalıcı bir meslek sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Aylık geliri olduğunu belirten hanelerin toplam gelirleri ortalamasının 86 milyon TL olduğu, bunların ¼ ünün aylık toplam gelirinin 100 milyon TL ve altında gerçekleştiği görülmektedir. Köyden göç edenlerin emek piyasasındaki nitelikleri göz önüne alındığında bu durum şaşırtıcı değildir. Bu veri aynı zamanda bu kesimin kentin yeni yoksullarını oluşturduğunu ya da mevcut kentsel yoksulluğu daha da keskinleştirdiğini de tüm açıklığı ile göstermektedir.

Dolayısıyla, göçle birlikte bölge kentlerine iş gücü talebi açısından hiç bir beceriye sahip olmayan, eğitimsiz, niteliksiz önemli bir nüfus akımı olmuş ve yoksulluk daha da katlanılmaz boyutlara yükselmiştir. Göçmenlerin hiç geliri olmayanlarla birlikte, % 80 i aşan bir bölümünün kentte yaşamlarını çok zor koşullarda sürdürmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Odak grup çalışmalarına katılan yurttaşların yaklaşık yarısının hiç bir sosyal güvencesi yoktur. Geri kalan kesim içinde en önemli sosyal güvence aracının (% 43.4) “yeşil kart” olduğu anlaşılmaktadır.

Görüşülen hane reislerinin yarıdan azı (%45) kentte oturdukları konutun sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Sahip olunan konutların % 37'si gecekondur statüsündedir. Ancak, gecekondur statüsünde olmayan konutların yapı ve çevre kalitesinde de önemli sorunlar vardır. Kentte oturan konutlarda oda sayısı terk edilen köylerdeki konutların oda sayılarından az değildir. Kentte hane büyüklüklerinin küçüldüğü göz önüne alınırsa görece de olsa bir düzelme olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki bir çok durumda iki odalı bir konutta 10 kişiden fazla insanın kaldığı da gözlemlenmiştir. Çoğu durumda aile büyükleri ile çocuklar aynı odayı paylaşmaktadır.

Konutlarda elektrik ve suya ilişkin durum köye göre belirgin ölçüde iyileşmiştir. Konutların tümünde elektrik olduğu, % 91'inin de su şebekesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Evlerin ¾'ü kanalizasyon şebekesine bağlıdır ve % 90'ı bir kent içi yolla bağlantılıdır.

Özetle, konut ve çevre konforu açısından kentteki koşulların terk edilen köylerle karşılaştırıldığında daha iyi olduğu görülmekte ise de söz konusu kentsel hizmetlerin son derece niteliksiz olduğu, örneğin elektrik sunumunun sık sık kesintiye uğradığı, yolların çok bozuk olduğu da belirtilmelidir. Söz konusu alanlar, kentlerin en sorunlu alanlarını oluşturmaktadır. Mekan kalitesi, kentin diğer kesimleri ile karşılaştırıldığında, oldukça düşüktür. Söz konusu alanların yaygın olan işsizlik olgusuyla birleştiğinde gelecekte kentin yeni çöküntü alanlarını oluşturması da kaçınılmaz görünmektedir.

Günümüzde geldiği aşama itibarıyla, zorunlu göç sorunu kırsal olduğu kadar, kentsel bir sorun olarak da belirginleşmektedir. Söz konusu nüfusun önemli bir bölümünün 10 yıla yakın bir süredir kent merkezlerinde yaşıyor olması, bir kısmının kentte konut sahibi olması, dikkate değer bir bölümünün kentsel nitelikte işlerde çalışıyor olmaları, bu kesimin sorunlarını kentsel bir sorun hale getirmektedir. Ancak bu sürecin oldukça sorunlu bir içeriğinin olduğu da açıktır. Söz konusu kesimlerin gerek yaşam çevrelerinin standartları gerekse çalıştıkları işlerin niteliği kentin diğer yerleşik kesimlerle karşılaştırıldığında oldukça sorunludur. Özetlemek gerekirse, söz konusu kesimler, tarımsal üretim yapan köylü olma özelliklerini büyük ölçüde yitirirken, kentli yurttaşlar olma özelliğini kazanmaktan da uzak görünmektedirler. Mutlak olarak yoksullaşmış bir kitle durumundadırlar. Gerek kentlerdeki iş olanaklarının kısıtlı oluşu, gerekse de kent yaşamının gerekli kıldığı becerilerden yoksun olmaları, söz konusu kesimi yaşadıkları kentlerin en sorunlu kesimi haline getirmiştir.

SONUÇ

Yukarıda sunulan bulgulardan da görüleceği gibi birbirinden boyut, ortam, neden ve koşulları bakımından büyük farklılık gösteren iki göç hareketinin özneleri olan göçmenlerin kentsel yaşamla eklemlenme biçimleri büyük farklılık göstermektedir. Gerek Modernleşme Okulunun aşırı iyimser varsayımlarının gerekse Bağımlılık Okulunun aşırı karamsar öngörülerinin geçerli olmadığı bir tablo ile karşı karşıyayız. İskilip ilçe merkezinden Ankara'ya göç eden ve eğitim ve gelir düzeyi görece yüksek olan göçmenler kentsel bütünleşme açısından oldukça başarılı bir tablo sergilemelerine karşın, zorunlu göç ile doğu ve güneydoğu illerine yerleşmek zorunda kalan göçmenler için durum bunun tersi olmuştur. Benzer biçimde, Bağımlılık Okulunun göçmenler için savladığı “marjinalleşmiş kitleler” öngörüsü zorunlu göç ile yerlerinden edilen göçmenler için geçerli bir betimleme olarak görülse bile, İskilipli göçmenler için bunu söylemek oldukça güçtür. Diğer bir deyişle, kente yerleşen göçmenleri kendi içinde farklılıkları olmayan türdeş bir kitle olarak gören makro kuramsal yaklaşımlar gerçek yaşamın zengin renklerini doğru tahlil edemeyen tek biçim varsayımlar ileri sürerken önemli yanlışlar yapmaktadırlar.

Bu bağlamda, üretim tarzlarının eklemlenmesi yaklaşımı salt farklı üretim tarzlarının temasında karşılaşılabilecek olası eklemlenme biçimleri ile sınırlı kalan bir kuramsal bakış olarak görülmemelidir.

Aynı bakış açısı, iki -ya da daha çok- birbirinden farklı sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip kesimin bir arada yaşamak zorunda kalması durumunda ortaya çıkabilecek olası yeni sentezleri açıklamak için de kullanılabilir. İki farklı kesim arasındaki sürekli ilişki ve karşılıklı etkileşim, her bir kesimin kendi toplumsal, ekonomik ve kültürel öğelerini diğerine benimsetmeye çalıştığı bir tür mücadeleyi de içerecektir. Belirli bir zaman kesitinde bu etkileşim, bütünleşme, ayrışma, asimilasyon ve marjinalleşme biçiminde gerçekleşebilir. İskilip ve zorunlu göç örnekleri bu bakımdan son derecede öğretici iki örnek olarak değerlendirilebilir. İskilipli göçmenler kentle bütünleşen bir nüfusu temsil ederken, zorunlu göç ile kentlere yerleşenler marjinal nüfus özelliklerini göstermektedirler. Bu nedenle, iç göçlerin kentsel alanlarda yaratacağı salt tehditler/sorunlardan değil fırsatlardan da söz edilmelidir. Bunun için de eklemenecek kesimlerin özgül niteliklerini bilmeden bir öngöründe bulunmak doğru olmayacaktır.

Diğer yandan, hangi tür geçerli olursa olsun var olan yeni durum/bileşim bir önceki durumla aynı olamaz. Artık bütüne özgüllüğünü veren bu yeni sentezdir. Birbirini aynı etki gücüyle olmasa da karşılıklı etkileyen kesimlerin eklemendiği yeni bir entite/varoluştur ortaya çıkan. Eklemenecek kesimlerin özgül niteliklerine bağlı olarak ortaya birbirinden oldukça farklı süreçler ve mücadele biçimleri ile karşılaşılacağı için ortaya çıkacak sentezler de standart bir genellemenin öngördüğü türdeş özellikler göstermeyecektir.

Özetlersek, değişik nedenlerle topraktan kopartılan nüfus, özgül niteliklerine bağlı olarak kentsel yaşamla eklemenecek ve bu eklemene yine iki tarafın niteliklerine bağlı olarak yeni fırsatlar ya da tehdit ve sorunlara yol açarak yepyeni bir bileşimin oluşumu ile sonuçlanacaktır. Toprak reformunun gerçekleşmediği bir toplumda ortaya çıkacak göç olgusunun kentsel alanlarda yaratacağı sorunlar da böyle bir çerçevede ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Ersoy, M. (1985), *Göç ve Kentsel Bütünleşme*, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları n.2 , Ankara.

Ersoy, M. (2003), “*Sub-Regional Development Plan for the Displaced Villagers in East and Sout Eastern Anatolia*”, Hanoi, Vietnam ‘da yapılan 7. APSA Kongresinde sunulan bildiri.

Kapil, İ., Genççağa, H. (1972): *Urbanization and Modernization in Turkey: A Case Study*, USAID Discussion Paper No:10, Ankara.

ODTÜ, (2002) ODTÜ Kentsel Politika Planlaması A.B.D. planlama stüdyosunda yapılan yayınlanmamış araştırma.